

KİTABİYAT

Abu'l-Fazl Beyhaqi, *The History of Beyhaqi (The History of Sultan Mas'ud of Ghazna, 1030-1041)*, translated by Clifford Edmund Bosworth, revised by Mohsen Ashtiany, Ilex Foundation, Boston and Cambridge 2011, I. cilt, LXX + 476 s.; II. cilt, VI + 400 s.; III. cilt, 472 s.

Gazneli devrinin önemli tarihçi ve devlet adamlarından biri olan Ebu'l-Fazl Muhammed b. Huseyn Beyhakî (öl. 470/1077) tarafından kaleme alınan *Târîh-i Beyhakî (Câmî'u't-tevârîh, Câmî' fî târîh-i Sebük Tegin, Târîh-i Âl-i Sebük Tegin, Târîh-i Âl-i Mahmûd, Târîh-i Mahmûdiyyân, Târîh-i Nâsiri, Târîh-i Mes'ûdi* ve *Mucelledât-i Beyhakî* gibi pek çok farklı isimlerle de anılmaktadır) dönemin en önemli ana kaynaklarından biridir. Beyhakî, Mahmûd-i Verrâk'ın tarihine zeyl olarak kaleme aldığı eserinde 409-451/1018-1059 yılları arasındaki olayları nakletmiştir. Eserin otuz cilt olduğu rivayet edilmektedir. Dîvân-i Resâil'de görev yapması hasebiyle eserinde pek çok resmî belgeye yer vermiştir. Eserin ilk dört cildi Gazneli hanedanının kurucusu Sebük Tegin (366-387/977-997) ile Gazneli Sultan Mahmûd dönemini (388-421/998-1030), V.-X. ciltler Mes'ûd b. Mahmûd dönemini (421-432/1030-1041), XI.-XXX. ciltler ise Muhammed b. Mahmûd'un ikinci hükümdarlığından (432/1041) İbrâhîm b. Mes'ûd'un tahta çıkışına kadar (19 Safer 451/6 Nisan 1059) meydana gelen olayları içermektedir. Bununla birlikte eserin tamamı günümüze ulaşmamış, ancak Sultan Mahmûd'un ölümünden başlayıp Sultan Mes'ûd'un Dandânakân Savaşı (21 Mayıs 1040)'ndaki yenilgisinden sonra Hindistan'a iltica ettiği yıla kadar gelen 421-432/1030-1041 yılları arasındaki dönemin anlatıldığı kısımlar intikal edebilmiştir. Eserin sadece on bir yılı kapsayan kısmı günümüze ulaşmıştır. Buna rağmen eser, Sâ mânîler, Saffârîler, Karahanlılar, Hârezmşâhlar, Sultan Mes'ûd'un Hindistan'a gidişine kadarki Gazneli tarihi ve Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluş yılları açısından çok önemli bilgiler ihtiva etmektedir¹.

¹ Beyhakî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları -Tarih ve Müverrihler-*, haz. Yüksel Kanar, İstanbul 1991, s. 126-130; Tahsin Yazıcı, "Beyhakî, Muhammed b. Hüseyin", *DİA*, VI, (1992), s. 63-64; Güller Nuhuğlu, *Beyhaki Tarihi'ne Göre Gaznelilerde Devlet Teşkilatı ve Kültür*, Basılmamış Doktora Tezi,

Beyhakî'nin eseri, müellifin bizzat Gazneli devlet bürokrasisinde çalışmış olması ve pek çok resmî belgeyi kullanmış olması bakımından son derece önemlidir. Siyasî tarihin yanı sıra, devlet idare ve teşkilâtı ile saray hayatına dair önemli bilgiler içermektedir.

Özelde Gazneli tarihi genelde XI. yüzyıl Türk-İslâm tarihi açısından son derece önemli olan bu eser üzerinde pek çok çalışma yapılmıştır. Bu eser, kısmî olarak Almanca ve İngilizce'ye tercüme edildiği gibi, eserin tamamı Arapça, Rusça ve Türkçe'ye çevrilmiştir. Ancak Türkçe tercümesi henüz yayımlanmamış halde Türk Tarih Kurumu'nda beklemektedir². Nihayetinde eser, 2011 yılında Gazneli ve Selçuklu tarihi olmak üzere Ortaçağ İslâm tarihi üzerine yaptığı önemli çalışmalarla tanınan Clifford Edmund Bosworth (1928-2015) tarafından İngilizce'ye tercüme edilmiştir. 28 Şubat 2015 tarihinde yaşamını yitiren bu değerli araştırmacıyı saygıyla anarken, burada hazırlamış olduğu bu kıymetli tercümeyle tanıtıma çalışacağız.

C. E. Bosworth, Gazneli tarihinin en önemli kaynaklarından biri olan Beyhakî'nin eserini, İngilizce'ye tercüme ederek kıymetli bir çalışma ortaya çıkarmıştır. Tercümenin tashihi de Mohsen Ashtiany tarafından yapılmıştır. Esere yazılan giriş, ekler ve açıklamalar çalışmayı tercümenin ötesine taşıyarak başlı başına bir inceleme eser niteliği kazandırmıştır. Bu çalışma, ünlü Rus şarkiyatçı Vladimir Fedorovich Minorsky (1877-1966)'nin hatırasına ithaf edilmiştir.

Üç cilt halinde yayımlanan çalışmanın I. cildinde Bosworth tarafından hazırlanan haritalar, şecere ve uzunca bir giriş ile 421-423 (1030-1032) yılları arasındaki olayların tercümesi, II. cildinde 424-432 (1032-1041) arasındaki olaylar ile Hârezm tarihinin tercümesi ve III. cildinde notlar, bibliyografya ve indeks yer almaktadır.

Bosworth, tercümede Kāsım Ganî ve Ali Ekber Fayyâz tarafından yapılan neşir (Tahran 1324/1945) -metinde "Gh" şeklinde kısaltılmıştır- ile 'Ali Ekber Fayyâz (Meşhed 1350/1971) -metinde "F" şeklinde kısaltılmıştır- tarafından hazırlanan neşri esas almaktadır. Bununla birlikte her iki neşrin sayfa numaralarını da köşeli parantez içinde vererek, eserin orijinal sayfalarını da göstermektedir.

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995, s. XXV-XXVIII; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 80-81; Tahsin Yazıcı, "Târîh-i Beyhakî", *DİA*, XL, (2011), s. 74-75.

² T. Yazıcı, "Târîh-i Beyhakî", *DİA*, s. 75.

I. cildin başlangıcında “About the Translator and the Reviser [Mütercim ve Tashih Eden Hakkında]” (s. XI), Ehsan Yarshater tarafından yazılan “Foreword [Önsöz]” (s. XIII-XX), “Preface and Acknowledgement [Önsöz ve Teşekkürler]” (s. XXI-XXIV), “Note on Presentation, Transliteration, Bibliography and Dating [Tanıtım, Çeviri, Bibliyografya ve Tarihlendirme Üzerine Not]” (s. XXV-XXVII), “Abbreviations of the Names of Journals and Books Frequently Cited [Sıkça Atıf Yapılan Dergi ve Kitapların Kısaltmaları]” (s. XIX-XXX), “Glossaries [Sözlükler]” (s. XXXI-LXVI), “Maps [Haritalar]” (s. LXVII-LXVIII), “Genealogical Tables [Şecere Tabloları]” (s. LXIX-LXX) isimli başlıklar yer almaktadır.

Ardından yine mütercim tarafından kaleme alınan “Introduction [Giriş]”da (s. 1-79), önce “The eastern Islamic world in early Islamic times and the formation of the Ghaznavid amirate [Erken İslâmî Dönemde Doğu İslâm Dünyası ve Gazneli Emîrliğinin Oluşumu]” (s. 1-29), “Beyhaqî’s life and career [Beyhakî’nin Hayatı ve Kariyeri]” (s. 29-37), “Beyhaqî’s works [Beyhakî’nin Eserleri]” (s. 38-53), “Characterising the *History*: Beyhaqî as historian [*Târîh*’in Özellikleri: Tarihçi Olarak Beyhakî]” (s. 54-70) ile “Characterising the *History*: style and language [*Târîh*’in Özellikleri: Üslup ve Dil]” (s. 70-79) isimli başlıklar bulunmaktadır.

Bosworth’un I. cilde eklediği “Glossaries [Sözlükler]” başlığından söz etmek yerinde olacaktır. Bu başlık altında, eserde geçen şahıs, yer, hanedan ve halk isimleri ile teknik terimler yani ıstıhlara dair kısa bilgilerin yer aldığı iki ayrı alfabetik sözlük bulunmaktadır. Birincisi “Select Glossary of Names of Significant Persons, Places, Dynasties and Peoples Occurring in the *History* [*Târîh*’de geçen Önemli Şahıslar, Yerler, Hanedanlar ve Halkların Seçme Sözlüğü]” ve ikincisi de “Select Glossary of Technical Terms [Teknik Terimlerin Seçme Sözlüğü]”dir. Her iki sözlük sayesinde, eserin anlaşılması daha kolay hale gelmiş olup, eseri kullanacak olan araştırmacıların herhangi bir ek kaynağa gerek duymayacağı şüphesizdir.

I. ciltteki bu uzun başlangıçtan sonra *Târîh-i Mes’udi*’nin³ tercümesi gelmektedir. Bu cilt, 421-423/1030-1032 yılları arasındaki olayları (s. 83-476) ihtiva etmektedir. Eserin II. cildinde 424-432 (1032-1041) arasındaki olaylar ile Hâzrem tarihî (s. 1-400) yer almaktadır. Çalışmanın son cildi olan III. cilde ise “Commentary [Açıklama]” başlığı altında tıpkı eserde olduğu gibi yıl esasına göre ayrılmış bir şekilde “Notes [Notlar]” (s. 1-398)

³ Eser, genellikle *Târîh-i Beyhakî* olarak bilinse de, burada *Târîh-i Mes’udi* ismi kullanılmıştır.

bulunmakta, devamında “Select Bibliography [Seçme Bibliyografya]” (s. 399-421) ve şahıs, kabile, etnik ve toponomi isimleri ile Beyhakî tarafından metinde verilen kitapların isimlerinin yer aldığı “Index [İndeks]” (s. 423-472) gelmektedir.

III. ciltte dönemin ana kaynakları ve araştırma eserlerine dayanılarak şahıs, hanedan, halklar, yer isimleri ve ıstıhlara dair geniş açıklamalar verilmektedir. Ayrıca Beyhakî'nin verdiği bilgilere de ilaveler yapılmaktadır. Bosworth'un açıklamalarına ilaveten eseri tashih eden Mohsen Ashtiany tarafından yapılan açıklamalar da yer almaktadır.

Ortaçağ İslâm tarihinin önemli kaynaklarından biri olan bu eserin orijinal dili olan Farsça'dan İngilizce'ye tercüme edilmesi ve özellikle alanın önemli bir uzmanı olan mütercim tarafından notlandırılması çok önemlidir. Bunun yanında mütercim tarafından hazırlanan haritalar, şecere ve uzunca giriş çalışmaya ayrı bir önem katmaktadır. Başta Gazneli tarihi olmak üzere Sâmânîler, Saffârîler, Karahanlılar, Hârezmşâhlar ve Selçuklu tarihi araştırmacıları adına çok önemli bir çalışma ortaya çıkmıştır. Bu vesile ile bu yıl içerisinde yaşamını yitiren C. E. Bosworth'u tekrar saygı ile anıyoruz. Son olarak, bu alanda çalışan araştırmacılar için son derece önemli olan bu eserin Farsça'dan Türkçe'ye tercümesini ve C. E. Bosworth tarafından yapılan açıklamaların da esere ilave edilmesi ile Türkçe'ye kazandırılmasını umuyoruz.

Suat KAYMAK*

* suatkaymak@windowslive.com